

Πειραιϊκό Ορόσημο

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΑ ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ
«ΦΙΛΟΙ ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΠΕΙΡΑΙΑ»

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ & ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

ΑΠΡΙΛΙΟΣ - ΜΑΪΟΣ - ΙΟΥΝΙΟΣ 2007
ΤΕΥΧΟΣ 19

“ΠΕΙΡΑΪΚΟ ΟΡΟΣΗΜΟ”

ΚΩΔΙΚΟΣ ΕΝΤΥΠΟΥ: 5702

Τριμηνιαία Έκδοση του Συλλόγου
“ΟΙ ΦΙΛΟΙ ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΠΕΙΡΑΙΑ
ΚΑΙ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ & ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΠΕΙΡΑΙΑ”
Αλκιβιάδου 229, 185 36 Πειραιάς

Τηλ.: 210-42.88.018 - Τηλ. & Φαξ 210-42.88.017

ΕΚΔΟΤΗΣ

ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΟΛΥΧΡΟΝΟΠΟΥΛΟΣ, ΠΡΟΕΔΡΟΣ
Δερβενακίων 24, 185 45 Πειραιάς, Τηλ. 210-4060000

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:

ANNA ΠΑΤΕΣΤΗ

ΚΩΣΤΗΣ ΜΑΝΩΛΑΚΗΣ

ΓΙΑΝΝΗΣ ΧΑΤΖΗΜΑΝΩΛΑΚΗΣ

(Ακτή Μοντσοπούλου 44, 185 36 Πειραιάς Τηλ.: 210-4533435)

ΓΡΑΦΙΚΕΣ ΤΕΧΝΕΣ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΜΟΥΡΟΥΣΙΑΣ

Κολοκοτρώνη 144, 185 36 ΠΕΙΡΑΙΑΣ

ΤΗΛ.: 210-41 82 591, 210-4537521, Φαξ: 210-45 32 911

Διανέμεται ΔΩΡΕΑΝ

ΑΠΑΓΟΡΕΥΕΤΑΙ η αναδημοσίευση, η αναπαραγωγή (ολική, μερική, περιληπτική, κατά παράφραση ή διασκευή απόδοσης) του περιεχομένου του περιοδικού με οποιονδήποτε τρόπο (μηχανικό, ηλεκτρονικό, φωτοτυπικό, ηχογραφήσεως ή άλλο), χωρίς προηγούμενη γραπτή άδεια του εκδότη.

Τα ενυπόγραφα άρθρα δεν εκφράζουν υποχρεωτικά τις απόψεις του Διοικητικού Συμβουλίου του Συλλόγου.

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ

ΠΡΟΕΔΡΟΣ:	ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΟΛΥΧΡΟΝΟΠΟΥΛΟΣ
Α΄ ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΣ:	ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΤΑΪΝΧΑΟΥΕΡ
Β΄ ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΣ:	ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΑΡΤΕΜΑΚΗΣ
Γ΄ ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΣ:	ANNA ΠΑΤΕΣΤΗ
ΓΕΝ. ΓΡΑΜΜΑΤΕΑΣ	ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ-ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΜΠΟΥΤΑΣ
ΟΙΚΟΝ. ΣΥΜΒΟΥΛΟΣ:	ΑΡΧΟΝΤΟΥΛΑ ΑΝΔΡΕΑΔΗ
ΥΠΕΥΘ. ΕΚΔΗΛΩΣΕΩΝ	
& ΔΗΜΟΣ. ΣΧΕΣΕΩΝ:	ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΚΥΠΑΡΙΣΣΗ
ΣΥΜΒΟΥΛΟΙ:	ΜΙΧΑΗΛΣ ΒΛΑΜΟΣ
	ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΔΑΡΑΚΛΗΣ
	ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΜΠΟΥΛΙΕΡΗ
	ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΑΤΖΗΜΑΝΩΛΑΚΗΣ

Ετήσιες συνδρομές Μελών και πάσης φύσεως έκτακτες οικονομικές εισφορές Μελών και Φίλων του Συλλόγου μπορούν να κατατεθούν και στο Λογαριασμό 071/296045-13 της Εθνικής Τράπεζας

ΕΞΩΦΥΛΛΟ:

*Ο Παρθενώνας, το κορυφαίο μνημείο
της αρχαίας Ελλάδας που προκαλεί τον θαυμασμό
σε όλο τον κόσμο*

ΠΑΡΘΕΝΩΝΑΣ

Κορυφαίο επίτευγμα της αρχαίας ελληνικής αρχιτεκτονικής
και σύμβολο της δημοκρατίας και του πολιτισμού

Η επιλογή του εξωφύλλου του τεύχους αυτού δεν έγινε τυχαία. Ο Παρθενώνας, “ον θαυμάζουν οι αιώνες”, δεν αποτελεί μόνον το αποκορύφωμα της αρχαίας ελληνικής αρχιτεκτονικής και την πληρέστερη αλλά και ζώσα έκφραση της ακμής των Αθηνών, κατά τους κλασικούς χρόνους. Είναι συγχρόνως και σύμβολο της δημοκρατίας και του πολιτισμού, κοιτίδα των οποίων υπήρξε η αρχαία Ελλάδα και ιδιαίτερα η Αθηναϊκή Πολιτεία. Και ακριβώς σ’ αυτήν την πραγματική δημοκρατία της αρχαίας Αθήνας, που η όλη “δομή” της θεωρείται - και δικαίως - μοναδική, αναφέρεται το ενδιαφέρον μελέτημα του διακεκριμένου αρχαιολόγου και αντιπροέδρου του Συλλόγου μας κ. Γιώργου Σταϊνχάουερ, που δημοσιεύεται σε επόμενες σελίδες του τεύχους αυτού και το οποίο συνιστούμε σε όλους τους αναγνώστες του περιοδικού μας να διαβάσουν με ιδιαίτερη προσοχή. Διότι, στο μελέτημά του, ο κ. Γ. Σταϊνχάουερ, με πλήρη ιστορική τεκμηρίωση και με γλαφυρό λόγο, αναφέρεται λεπτομερώς στο πολίτευμα της Αθηναϊκής Δημοκρατίας, που μπορεί - νομίζουμε - να προβληθεί ως πρότυπο ανάμεσα στους αιώνες αφού, συν τοις άλλοις, κληροδότησε στην ανθρωπότητα έναν ανεπανάληπτο πολιτισμό.

• ΚΟΡΥΦΑΙΑ στιγμή αυτού του ανεπανάληπτου πολιτισμού αποτελεί ο Παρθενώνας. Η ιστορία του είναι γνωστή. Και δεν πρόκειται να εκταθούμε σε πολλές λεπτομέρειες. Οφείλεται σε έμπνευση του Περικλή και κατασκευάστηκε από το 447 ως το 432 π.Χ. από τους αρχιτέκτονες Ικτίνιο και Καλλικράτη, ενώ ο γλυπτός διάκοσμος και το χρυσελεφάντινο άγαλμα της Αθηνάς που κοσμούσε το εσωτερικό του ήταν έργα του μεγάλου γλύπτη Φειδία. Ο Παρθενώνας παρέμεινε άθικτος κατά τους ελληνιστικούς και ρωμαϊκούς χρόνους, ενώ από τους πρωτοβυζαντινούς χρόνους, με το πάθος της εποχής κατά των ναών της αρχαίας θρησκείας, μετατράπηκε σε χριστιανική εκκλησία, αφιερωμένη αρχικά στην Αγία Σοφία και αργότερα στην Παναγία την Αθηνιώτισσα. Ακόμα και οι Οθωμανοί κατακτητές (1458), αν και τον μετέτρεψαν σε τζαμί, σεβάστηκαν - σε γενικές γραμμές - το κάλλος του Παρθενώνα. Το μεγάλο πλήγμα δέχθηκε το 1687 από χριστιανικά δυστυχώς χέρια, κατά την πολιορκία και τον βομβαρδισμό της Ακρόπολης από τους Ενετούς του Φρ. Μοροζίνη, με αποτέλεσμα τη μερική καταστροφή του - “μία καταστροφή” - που όπως παρατηρεί ο ιστοριοδίφης Δημ. Καμπούρογλου - μόνον η αποκτηνωτική μέθη του πολέμου δικαιολογεί. Αργότερα, στις αρχές του 19ου αιώνα, ο γνωστός αλλά και απεχθής σ’ εμάς Τόμας Έλγιν, θα ολοκληρώσει την καταστροφή του μνημείου με τη λεηλασία του, αφαιρώντας από τον Παρθενώνα τις μορφές των αετωμάτων και μεγάλο αριθμό από μετόπες και πλάκες της ζωφόρου, που μαζί με γλυπτά από το Ερέχθειο τα παρέδωσε στο Βρετανικό Μουσείο, όπου και εκτίθενται σε ειδική αίθουσα από το 1816 (είναι τα περίφημα Ελγίνεια Μάρμαρα, την επιστροφή των οποίων διεκδικεί και δεν θα παύσει να διεκδικεί η Ελλάδα).

• ΑΛΛΑ και στη σημερινή του μορφή, ημικατεστραμμένος και απογυμνωμένος από τα γλυπτά του, ο Παρθενώνας εξακολουθεί να προβάλλει, με το λιτό δωρικό του κάλλος, σε όλη την επιβλητικότητά του, στο βράχο της Ακρόπολης και να απαλύνει την εικόνα της σημερινής Αθήνας, με τις αναρχοδομημένες οικοδομικές “κατασκευές”, που ασφυκτικά ανάμεσα στο περιβαλλοντικό αδιέξοδο και το κυκλοφοριακό χάος.

Γ.Χ.ς.

Σημ. Προκάλεσε δικαιολογημένα έκπληξη σε όλο τον πολιτισμένο κόσμο το γεγονός ότι στην κίνηση που εκδηλώθηκε τελευταία για την ανάδειξη των επτά νέων θαυμάτων του αρχαίου κόσμου με παγκόσμια ψηφοφορία, ο Παρθενώνας δεν επελέγη ανάμεσα σ’ αυτά. Δεν έχει σημασία. Όλη, άλλωστε, η διαδικασία δεν είχε εχέγγυα σοβαρότητας, ούτε και υπήρχαν εγγυήσεις για το αδιάβλητο της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, ώστε να μη μας ξενίζει το γεγονός. Τα έργα τέχνης δεν κρίνονται και δεν αξιολογούνται με τέτοιες “μεθοδεύσεις”. Τα αξιολογεί και τα δικαιώνει η κοινή αναγνώριση, στη διαδρομή των αιώνων που πέρασαν...

Η ΑΠΟΨΗ ΜΑΣ

Η προσαρμογή των Μουσείων μας
στη νέα τεχνολογία

ΓΙΑΝΝΗ ΠΟΛΥΧΡΟΝΟΠΟΥΛΟΥ
Προέδρου "Συλλόγου Φίλων
Αρχαιολογικού Μουσείου Πειραιά"

ΜΙΑ επίσκεψη σε αρχαιολογικό Μουσείο αποτελεί μια αισθητική απόλαυση και ταυτόχρονα μια γνωστική και παιδευτική διαδικασία.

Γύρω από ένα έκθεμα (ας πούμε ένα γλυπτό) συγκεντρώνονται ένα πλήθος πληροφοριών (ιστορικών, καλλιτεχνικών, τεχνικών), που δεν μπορούν να αποτυπωθούν στην περιγραφή μιας πληροφοριακής πινακίδας ή σ' ένα απλό φυλλάδιο.

Στη σημερινή εποχή, με τη ραγδαία ανάπτυξη των νέων τεχνολογιών, δίνεται η δυνατότητα πρόσληψης από τον επισκέπτη μιας βαθύτερης, εξειδικευμένης και πιο εποπτικής γνώσης.

Παράλληλα κάνουν πιο ευχάριστη, ουσιαστική και ελκυστική την εμπειρία της ξενάγησης. Μιας ξενάγησης που δεν εξασφαλίζεται τις περισσότερες φορές από τους μεμονωμένους επισκέπτες.

Ο προβληματισμός σχετικά με τον τρόπο οργάνωσης ενός Μουσείου είναι αρκετά έντονος. Το ζητούμενο είναι πως θα πρέπει να είναι οργανωμένο ένα Μουσείο ώστε να προ-

σελκύσει ένα ευρύτερο κοινό.

Ένα Μουσείο πρέπει να συνδυάζει μέσα, μεθοδολογία και πρακτικές τέτοιες ώστε να μπορεί να ικανοποιήσει τα πιο διαφορετικά επίπεδα των επισκεπτών.

Κατ' αρχήν χρειάζεται κατάλληλη προβολή. Το διαδίκτυο παρέχει αυτή τη δυνατότητα. Όμως οι στατικές σελίδες εξασφαλίζουν ένα ελάχιστο επίπεδο πληροφοριών. Χρειάζεται μια συνεχής ανανέωση για να μπορούν να παίξουν το ρόλο τους.

Απαιτείται ένα ευρύτερο πλαίσιο λειτουργίας, με συναυλίες, οργάνωση κύκλου συζητήσεων με ειδικούς αρχαιολόγους και ιστορικούς και με παροχή ολοκληρωμένων πληροφοριών γύρω από τα εκθέματά του. Να διαθέτει ένα καλά οργανωμένο πληροφοριακό κέντρο.

Με τις νέες τεχνολογίες μπορούν να αναπτυχθούν καλά σχεδιασμένα προγράμματα ψηφιακών αναπαραστάσεων και διαδραστικών θεμάτων, κάνοντας βαθύτερη τη λειτουργία τους.

Αντικρίζοντας ένα έκθεμα, προσλαμβάνουμε μια εικόνα που μας δημιουργεί ερεθίσματα

και ερωτήματα που πρέπει να απαντήσουμε, μια εικόνα όμως δεν παύει να είναι μια αποσπασματική γνώση και μια στιγμιαία εντύπωση. Η νέα τεχνολογία θα μας βοηθήσει να προχωρήσουμε πιο πέρα.

Είναι βέβαια αρκετοί εκείνοι που είναι επιφυλακτικοί στις ψηφιακές απεικονίσεις και αναπαραστάσεις γιατί ισχυρίζονται ότι ίσως τα εικονικά εκθέματα υποσκελίζουν τα πραγματικά εκθέματα. Τέτοιοι προβληματισμοί έχουν βάση. Όμως εάν τα προγράμματα είναι κατασκευασμένα για να λειτουργούν συμπληρωματικά προς τη συλλογή εκθεμάτων, πιστεύω ότι δεν θα υπάρξει τέτοιο πρόβλημα. Αξίζει οι αρμόδιες υπηρεσίες του υπουργείου Πολιτισμού που εποπτεύουν τα Μουσεία, να προχωρήσουν άμεσα στην αναδιοργάνωσή τους, με την ένταξη νέων τεχνολογιών στη λειτουργία τους.

ΓΝΩΡΙΜΙΑ ΜΕ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ

5. ΜΙΑ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Του ΓΙΩΡΓΟΥ ΣΤΑΪΝΧΑΟΥΕΡ

Αρχαιολόγος - τ. Εφόρου Αρχαιοτήτων

Προσπαθήσαμε έως τώρα να προσεγγίσουμε με διάφορους τρόπους και από διάφορες πλευρές, την κλασσική αρχαιότητα.

Ωστόσο, η κατανόηση της πραγματικής σημασίας του αρχαίου παραδείγματος προϋποθέτει την αξιολόγηση της χρησιμότητάς του κάτω από την προοπτική της σύγχρονης ζωής. Το καλό - σήμερα όχι απλώς χρήσιμο αλλά απόλυτα αναγκαίο- μήνυμα της αρχαιότητας είναι η καταξίωση του ανθρώπου με την τοποθέτησή του στο επίκεντρο της ζωής, της σκέψης, της τέχνης και της πολιτείας. Στο προηγούμενο τεύχος είδαμε πώς το

ανθρώπινο σώμα λειτουργεί ως το σημείο αποκρυστάλλωσης της ιδέας της αισθητικής και ηθικής τελειότητας. Σήμερα θα προσπαθήσουμε να δείξουμε με ποιο τρόπο (και σε ποιο βαθμό) στην πολιτεία των Αθηναίων γίνεται πολιτική πράξη η ιδέα της πολιτικής ελευθερίας, προϋπόθεση της ανθρώπινης αξιοπρέπειας.

Η λέξη της δημοκρατίας έχει γίνει τόσο κοινή, η έννοια της δημοκρατικότητας έχει - από την πολλή χρήση - σε τέτοιο βαθμό κακοποιηθεί, που να αναρωτιέται κανείς -αναφέρομαι σε όσους δεν έχουν γνωρίσει τυραννικά καθεστώτα- ποιο είναι πραγματικά το περιεχόμενό της. Τα πράγμα-

τα δυσκολεύουν ακόμη περισσότερο όταν, μιλώντας για την Αθήνα ως το λίκνο της δημοκρατίας, βρισκόμαστε αντιμέτωποι με έναν Πλάτωνα και έναν Αριστοτέλη, για τους οποίους το καθεστώς αυτό δεν απείχε πολύ από την καθαρή οχλοκρατία. Πραγματικά, το κύριο χαρακτηριστικό της αθηναϊκής δημοκρατίας από την εποχή του Περικλή και έως την υποταγή στους Μακεδόνες, αυτό που την διακρίνει από όλες τις σύγχρονες μορφές διακυβέρνησης και το οποίο σίγουρα ενοχλούσε -αν δεν εξόργιζε- πολλούς και μεγάλους, όπως είπαμε, συγχρόνους, είναι η άμεση και επί ίσοις όροις συμμετοχή όλων των Αθηναίων (αδιακρίτως περιουσιακής κατάστασης, ευγενούς ή μη καταγωγής ή επαγγέλματος) στη λήψη αποφάσεων και τη διακυβέρνηση της πολιτείας. Με σημερινούς όρους θα μιλούσαμε δηλαδή για μια αναρχική ή αυτοδιαχειριζόμενη κοινωνία, όπου η εξουσία δεν πηγάζει απλώς αλλά ασκείται άμεσα από το λαό και όπου ο ίδιος ο λαός, όχι μέσω αντιπροσώπων ή υπηρεσιακών παραγόντων, αποφασίζει για την πολιτική, νομοθετεί, ασκεί την εκτελεστική εξουσία και δικάζει. Αυτή η ουτοπία που έγινε κάποτε πράξη θα αποτελέσει το αντικείμενο του σημερινού άρθρου μας.

Το κυρίαρχο σώμα σ' αυτήν την πολιτεία είναι συνεπώς ο συγκεντρωμένος λαός, η εκ-

Πνύκα, ο χώρος των συνελεύσεων της Εκκλησίας του Δήμου, στην αρχαία Αθήνα. Στον χώρο αυτό εκφωνήθηκαν οι λόγοι του Θεμιστοκλή, του Περικλή και των άλλων μεγάλων πολιτικών και ρητόρων, ενώ συνήθης ήταν η περίφημη φράση "τις αγορεύειν βούλεται;" που συνοψίζει την ουσιαστικότερη κληροδοσία του αθηναϊκού πολιτισμού προς την ανθρωπότητα.

Η αρχαία Αγορά των Αθηνών σε πρόσφατες φωτογραφίες

κλησία του δήμου, που συνέρχεται τουλάχιστον 40 φορές το χρόνο (4 φορές σε κάθε πρυτανεία = διοικητικό μήνα) και αποφασίζει για όλα τα θέματα πολέμου και ειρήνης, συνθηκών, δημοσιονομίας, νομοθεσίας, δημοσίων έργων. Η συνέλευση είναι ανοικτή για όλους τους Αθηναίους από 18 ετών, που είχαν όλοι εξίσου το δικαίωμα να μιλήσουν (ισηγορία), εκφράζοντας τη γνώμη τους για τα υπό συζήτηση θέματα ή προτείνοντας νέα (για τα οποία όμως αποφασίζει η επόμενη συνέλευση). Δεν έχουμε να κάνουμε ωστόσο με μια άναρχη δημόσια συζήτηση, ούτε πάλι με μια στημένη παράσταση μπροστά σε ένα αμέτοχο κοινό: υπάρχει ένα συγκεκριμένο πρόγραμμα, ένα προεδρείο και μια αυστηρή διαδικασία.

Έτσι, η ατζέντα της πρώτης συνέλευσης κάθε μήνα περιλαμβάνει την έγκριση της διαχείρισης των αρχόντων του περασμένου χρόνου, θέματα τροφοδοσίας και άμυνας, καταγγελίες για έσχατη προδοσία, δημεύσεις, ενστάσεις για κληρονομίες· άλλες μέρες (η τρίτη και τέταρτη) είναι αφιερωμένες σε θέματα θρησκευτικά, εξωτερικής πολιτικής και διοίκησης, ενώ υπάρχουν και

έκτακτες συνελεύσεις.

Το ρόλο του συντονιστού των εργασιών της εκκλησίας (την επεξεργασία των προς συζήτηση θεμάτων, την εισήγηση και τη διεύθυνση των συζητήσεων) έχει η βουλή των πεντακοσίων, το σώμα που εκπροσωπεί τους αττικούς δήμους. Οι 500 βουλευτές (50 ανά φυλή) εκλέγονται απευθείας από τους 140 δήμους, σε αναλογία του πληθυσμού τους (42 δημότες εκλέγουν ένα βουλευτή). Κανένας πολίτης δεν μπορεί να εκλεγεί περισσότερο από δύο φορές (και ποτέ για δύο συνεχόμενα χρόνια) σε ολόκληρη τη ζωή του. Η βουλή συνεδριάζει καθημερινά (εκτός από τις γιορτές και αποφράδες μέρες) στο δικό της κτήριο, το βουλευτήριο που βρίσκεται στην Αγορά. Είναι αυτή που ασκεί άμεσα -και μέσω των επιτροπών της- την ουσιαστική διακυβέρνηση της χώρας: έχει την επίβλεψη της εφαρμογής των νόμων, τον έλεγχο των αρχόντων, την επικύρωση της δοκιμασίας των νέων πολιτών, τη διοίκηση των δημοσίων οικονομικών (εξεύρεση και διαχείριση των πόρων, κατακύρωση και παρακολούθηση των δημοσίων έργων, έλεγχο των οικονομικών των ιερών), την εποπτεία του

στρατού και του στόλου κλπ.

Ιδιαίτερο "συνταγματολογικό" ενδιαφέρον έχει η μέριμνα για το μεγαλύτερο δυνατό χρονικό περιορισμό της εξουσίας που λαμβάνεται από την πολιτεία για την οργάνωση και λειτουργία του προεδρείου της βουλής. Το έργο αυτό, όπως και η διεκπεραίωση των τρεχουσών κρατικών υποθέσεων, δεν ασκείται πράγματι από τη βουλή συλλογικά, αλλά διαδοχικά (για το ένα δέκατο του έτους) από τους 50 βουλευτές κάθε φυλής (τους πρυτάνεις). Το πολιτικό έτος των Αθηναίων μοιράζεται έτσι σε 10 πρυτανείες, που αναλαμβάνουν οι φυλές διαδοχικά, σύμφωνα με μια σειρά που καθορίζεται κάθε φορά με κλήρο, όχι σύμφωνα με την επίσημη σειρά των φυλών (I Ερεχθίδς, II Αιγιής, III Πανδιονίς, IV Λεωντίς, V Ακαμαντίς, VI Οινηίς, VII Κεκροπίς, VIII Ιπποθωωντίς, IX Αιαντίς, X Αντιοχίς). Αντίστοιχα ο χρόνος της πρυτανείας μοιράζεται σε τρεις περιόδους, κατά τις οποίες την εξουσία ασκεί διαδοχικά το ένα τρίτο (μια τριπτύς) της πρυτανευούσης φυλής. Αυτή η "τριπτύς των πρυτάνεων" συνεδριάζει χωρίς διακοπή μέρα και νύχτα στη Θόλο (Σκιάδα), ένα κυκλικό οικοδόμημα όπου βρί-

το επί Φρυνίχου άρχοντος (=337/6 π.Χ.)
ψήφισμα του Ευκράτους, υπέρ της δημοκρατίας

Ἐπὶ Φρυνίχου ἄρχοντος ἐπὶ τῆς Λεοντίδος ἐν
ἀτῆς πρυτανείας ἢ Χαιρέστρατος Ἀμεινίου
Ἀχαρνὲς ἐγραμμάτευνεν τῶν προέδρων ἐπεψή-
φιζεν Μενέστρατος Αἰξωνεὺς Ἐδκράτης Ἀρισ-
τοτίμου Πειραιεὺς εἶπεν ἀγαθῇ τύχῃ τοῦ δ
ἡμου τοῦ Ἀθηναίων δεδόχθαι τοῖς νομοθέται
ς· ἐάν τις ἐπαναστῇ τῷ δήμῳ ἐπὶ τυραννίδι
ἢ τὴν τυραννίδα συνκαταστήσῃ ἢ τὸν δῆμον τ
ὸν Ἀθηναίων ἢ τὴν δημοκρατίαν τὴν Ἀθήνησιν
καταλύσῃ, ὃς ἂν τὸν τούτων τι ποιήσαντα ἀπο-
κτείνῃ ὅσιος ἔστω· μὴ ἐξεῖναι δὲ τῶν βουλευ-
τῶν τῶν τῆς βουλῆς τῆς ἐξ Ἀρείου Πάγου καταλ-
ελυ<μ>ένου τοῦ δήμου ἢ τῆς δημοκρατίας τῆς Ἀθ-
ήνησιν ἀνιέναι εἰς Ἀρείον Πάγον μηδὲ συνκα-
θίξιν ἐν τῷ συνεδρίῳ μηδὲ βουλευεῖν μη-
δὲ περὶ ενός· ἐάν δὲ τις τοῦ δήμου ἢ τῆς δημοκρ-
ατίας καταλελυμένων τῶν Ἀθήνησιν ἀνίηι τῷ
ν βουλευτῶν τῶν ἐξ Ἀρείου Πάγου εἰς Ἀρείον Π-
άγον ἢ συναθίσκῃ ἐν τῷ συνεδρίῳ ἢ βολεῖν
ι περὶ τίνος ἄτιμος ἔστω καὶ αὐτὸς καὶ γένος
τὸ ἐξ ἐκείνου καὶ ἡ οὐσία δημοσία ἔστω αὐτοῦ
καὶ τῆς θεοῦ τὸ ἐπιδέκατον· ἀναγράφαι δὲ τὸν
δε τὸν νόμον ἐν στήλαις λιθίναις δυοῖν τὸν γ-
ραμματέα τῆς βουλῆς καὶ στήσαι τῇ μὲν ἐπὶ τ
ῆς εἰσόδου τῆς εἰς Ἀρείον Πάγον τῆς εἰς τὸ βο-
υλευτήριον εἰσιόντι, τὴν δὲ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ
· εἰς δὲ τὴν ἀναγραφὴν τῶν στηλῶν τὸν ταμίαν
δοῦναι τοῦ δήμου· ΔΔ· δραχμὰς ἐκ τῶν κατὰ ψη-
φίσματα ἀναλισκομένων τῷ δήμῳ

σκεται η εστία της πόλης που βρίσκεται δίπλα στο βουλευτήριο, καταρτίζει το πρόγραμμα των συνεδριάσεων της βουλῆς και εισηγείται τα προς συζήτηση θέματα. Ωστόσο ούτε το προεδρεῖο των πρυτάνεων παραμένει σταθερό: χάριν της αποτελεσματικότερης προστασίας των διαδικασιών από επιρροές, οι πρυτάνεις πρέπει κάθε μέρα να κληρώσουν ανάμεσά τους ένα πρόεδρο, τον *επιστάτη των πρυτάνεων* που για ένα 24ωρο (από τη δύση του ηλίου) ασκεί καθήκοντα ανωτάτου άρχοντος, κρατά τη σφραγίδα του κράτους, τα κλειδιά των ιερών (όπου φυλάσσονται οι θησαυροί και τα αρχεία του κράτους) και προεδρεύει στις συνεδριάσεις της

βουλῆς και στις συνελεύσεις της εκκλησίας. Το ακραίο σημείο όπου φθάνουν τα μέτρα προστασίας της δημοκρατίας τον 4ο αιώνα δείχνει η μεταβίβαση της προεδρίας της βουλῆς και της εκκλησίας το 378 π.Χ. από τον επιστάτη των πρυτάνεων σε μια επιτροπή εννέα προέδρων που κληρώνεται (πριν από τη συνεδρίαση της βουλῆς ή τη συνέλευση της εκκλησίας) ανάμεσα στους βουλευτές των εννέα υπολοίπων (πλην της πρυτανευούσης) φυλών, οι οποίοι πάλι κληρώνουν μεταξύ τους τον επιστάτη της συνεδρίασης. Σε κάθε πρυτανεία εκλέγεται ανάμεσα στους βουλευτές της μη πρυτανεύουσας φυλής και ο γραμματεὺς της βουλῆς (και

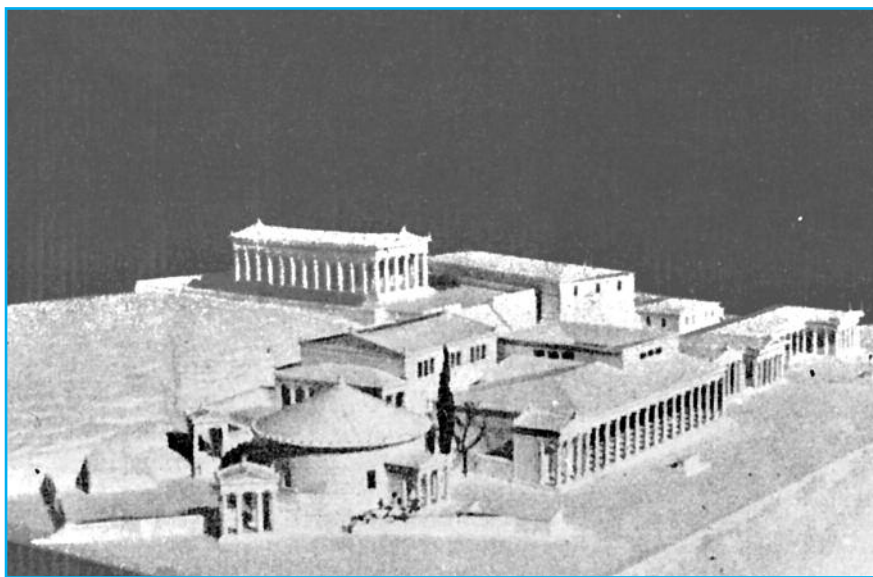
του δήμου), που κρατά τα πρακτικά των συνεδριάσεων.

Κυβέρνηση -όπως την εννοούμε σήμερα- συνεπώς δεν υπάρχει (πολύ δε λιγότερο η έννοια της κυβερνητικής σταθερότητας), αλλά ούτε γραφειοκρατία, με εξαίρεση κάποιους δημόσιους δούλους, που κρατούν τα αρχεία. Οι πατροπαράδοτοι εννέα άρχοντες (ο επώνυμος, ο βασιλεύς, ο πολέμαρχος και οι θεσμοθέται) δεν αποτελούν σώμα. Όπως και οι διάφορες συλλογικές αρχές των ταμιών, πωλητών, αποδεκτών, λογιστών, ευθύνων, αγορανόμων, αστυνόμων, διαφόρων ειδών επιμελητών κλπ (για τους οποίους ακριβείς πληροφορίες δίνουν η *Αθηναίων Πολιτεία* και οι επιγραφές) έχουν ο καθένας συγκεκριμένο τομέα ευθύνης. Την προστασία της πολιτείας από κάθε κίνδυνο κατάχρησης της εξουσίας ή απειλής για το πολίτευμα εξασφαλίζουν η εκλογή με κλήρο (κάτι που μπορεί να μας ξενίζει, θεωρείται όμως το βασικό μέτρο προστασίας της δημοκρατίας), η ενιαύσια θητεία (την οποία ακολουθεί λογοδοσία ενώπιον της βουλῆς) και (όπου υπάρχει) η συλλογικότητα. Την αχίλλειο πτέρνα του συστήματος αποτέλεσαν οι στρατηγοί, ένα από τα λίγα αξιώματα, που για ευνόητους λόγους εξαιρούνται από την κλήρωση (κύριο χαρακτηριστικό της δημοκρατίας).

Εξίσου -ίσως περισσότερο σημαντικός είναι ο ρόλος του λαού στην άσκηση της δικαστικής εξουσίας, η οποία στην άμεση δημοκρατία δύσκολα συμβιβάζεται με τη διάκριση των εξουσιών. Το λαϊκό δικαστήριο, η ηλιαία, αποτελεί μια μορφή της συνέλευσης του λαού (εδώ υπό τη προεδρία των θεσμοθετών), που εδώ δι-

κάζει όπως εκεί αποφασίζει, δεν πρέπει συνεπώς να συγχέεται με ένα επαναστατικό, με την έννοια του ταξικού, δικαστήριο.

Τη δημοκρατικότητα των διαδικασιών εξασφαλίζει η διαφάνειά τους. Αυτή αφορά τόσο στο βασικό θέμα της κλήρωσης, που όπως είπαμε αποτελεί το φερέγγυο και κύριο χαρακτηριστικό της δημοκρατίας, όπως και στη δημοσιότητα όλων των αποφάσεων του δήμου και των απολογισμών των αρχών, ιδιαίτερα αυτών που αφορούν στην οικονομική διαχείριση. Ως προς το πρώτο ένα ωραίο δείγμα προσφέρει η περίπλοκη διαδικασία της κλήρωσης των δικαστών κάθε τμήματος πριν από τη δίκη, όπως τη γνωρίζουμε πάλι από την *Αθηναίων Πολιτεία* και το *κληρωτήριο* της Αγοράς. Ως προς το δεύτερο αρκεί η μαρτυρία των σειρών των επιγραφών της Ακροπόλεως, της Αγοράς του Ναυστάθμου κ.α. με τη λεπτομερή καταγραφή των εσόδων, της κατάστασης των αποθηκευμένων θησαυρών και των πληρωμών των ταμείων (παράδειγμα οι εντυπωσιακές στήλες των αρχών του συμμαχικού φόρου, όπως και οι επιγραφές με τις πληρωμές του ιερού ταμείου της Αθηνάς), οι μισθώσεις των δημοσίων κτημάτων (π.χ. των ορυχείων του Λαυρίου), οι ετήσιες καταστάσεις παράδοσης και παραλαβής του στόλου (τεράστιες στήλες από το Ναύσταθμο, με λεπτομερή περιγραφή της ηλικίας, της καταστάσεως διατήρησης και των νομικών εκκρεμοτήτων κάθε πλοίου) και οι προδιαγραφές των δημοσίων έργων, π.χ. της Σκευοθήκης του Φίλωνος. Χαρακτηριστική στην τελευταία αυτή επιγραφή είναι η

Αναπαράσταση του δυτικού τμήματος της αρχαίας Αγοράς των Αθηνών - του κέντρου της πολιτικής ζωής της Αθηναϊκής Δημοκρατίας (Στοά Διός - Θόλος - Βουλευτήριο - Μητρώων). Πάνω, στην κορυφή του Αγοραίου Κολωνού, ο ναός του Ηφαίστου (ο γνωστός ως Θησείο). [Σχέδιο του αρχιτέκτονα Ι. Τραυλού, βάσει των ανασκαφών της Αμερικανικής Σχολής Κλασσικών Σπουδών]

πρόβλεψη της δυνατότητας ελέγχου των περιεχομένων της από όλους τους πολίτες (κάτι ιδιαίτερα χρήσιμο για όσους από εμάς θυμούνται την επιστράτευση του 1974).

Ο πολίτης βρίσκεται συνεπώς στο κέντρο της αρχαίας πολιτείας. Δεν αποτελεί το στόχο του ενδιαφέροντος της πολιτείας, όπως σήμερα, αλλά είναι ο ίδιος η πολιτεία, η οποία ως εκ τούτου δεν υπάρχει έξω από τους πολίτες, απέναντί τους ως ένα σύστημα, ένας οργανισμός, μία πολιτική ή ένας σχεδιασμός που λειτουργεί ερήμην τους. Οι πολίτες που συναποφασίζουν τον πόλεμο, συμπολεμούν, νομοθετούν μαζί, δικάζουν και οι ίδιοι εκ περιτροπής κυβερνούν. Ένα μεγάλο μέρος των πολιτών της Αθήνας είχαν, συνεπώς, μια άμεση εμπειρία της κυβερνητικής ευθύνης που ξεπερνούσε κάθε προηγούμενο και σχεδόν κάθε φαντασία. Ήταν απολύτως γεγονός ότι κάθε αγόρι που γεννιόταν στην Αθήνα είχε σοβαρές πιθανότητες να γίνει μια μέρα πρόεδρος

της εκκλησίας, αγορανόμος για ένα χρόνο, μέλος της βουλής δύο φορές στη ζωή του, ένορκος και μέλος της εκκλησίας όσες φορές ήθελε. Η συμμετοχή στα κοινά είναι ένα σχολείο πολιτικής αγωγής, μια συνεχής άσκηση και μια συνεχής μαθητεία, που συσσωρεύεται σε μια ανεκτίμητη πρακτική γνώση διοίκησης που εξηγεί πώς ο χωριάτης των Μεσογείων ή ο βοσκός της Πάρνηθας μπορούν να αποφασίσουν για το μέλλον τους και το μέλλον της πόλης. Η συνήθης ένσταση αφορά στη θέση της γυναίκας, η οποία, ωστόσο, δεν πρέπει να διέφερε ουσιαστικά από εκείνη των γυναικών της bourgeoisie του 19ου αιώνα και φυσικά των δούλων, που δεν βρίσκονταν σε χειρότερη θέση από την εργατική τάξη της λαμπρής εκείνης εποχής του ευρωπαϊκού αστικού πολιτισμού.

Οι ανισότητες στο πολιτικό σώμα που δεν μπορεί να θεραπεύσει η δημοκρατία και που ουσιαστικά την καταργούν

(Συνέχεια στη σελ. 10)

Αρχαιοδογικό “Πανόραμα” από

Αρχαία Βέργη

ΣΤΑ ΙΧΝΗ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΙΚΗΣ (ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΠΟΜΠΗΪΑΣ)

ΜΙΑ αρχαία πολιτεία βυθίστηκε από σεισμό το 373 π.Χ. Εδώ και χρόνι γίνονται αρχαιολογικές έρευνες για τον εντοπισμό της.

Βρισκόταν 40 στάδια (7,2 - 7,5 χιλιόμετρα από το Αίγιο, ανατολικά του ποταμού Σελινούντα). Πρόκειται για την αρχαία Ελίκη. Στη θέση αυτή αποκαλύφθηκε πρόσφατα σε ανασκαφή ο ναός του Ελικώνιου Ποσειδώνα (8ος αιώνας π.Χ.) που αναφέρεται από τον Όμηρο.

Η ανακάλυψη αυτή της αρχαιολόγου Ερωφίλης Κόλια ίσως οδηγήσει στο σημείο που βρίσκεται η αρχαία Ελίκη, δεδομένου ότι ο ναός ήταν μέσα στην πόλη και εικάζεται ότι τελικά, βρίσκεται στη στεριά (η ακτο γραμμή έχει αλλοιωθεί από τότε).

Ο ναός του Ποσειδώνα είναι γεωμετρικά αψιδωτός, με εσωτερική κιο νοστοιχία. Βρέθηκε ένας βωμός, ομοιώματα τροχών, ειδώλια ίππων, άρματα και παραστάσεις αρματοδρομών.

ΑΡΧΑΙΑ ΒΕΡΓΗ

ΜΙΑ ΑΚΜΑΖΟΥΣΑ ΠΟΛΗ ΣΤΟ ΝΟΜΟ ΣΕΡΡΩΝ

ΣΤΟ Νέο Σκοπό Σερρών ήρθε στο φως η αρχαία Βέργη, μία εμπορική πόλη των αρχαϊκών χρόνων, αποικία της Θάσου.

Στο θεσμοφόριο (ιερό αφιερωμένο στη γονιμότητα των γυναικών) βρέθηκαν σε στρώμα στάχτης κόκκαλα ζώων και θραύσματα αγγείων του 6ου - 5ου αιώνα π.Χ.

Δίπλα ανακαλύφθηκαν νομίσματα των ελληνοιστικών και ρωμαϊκών χρόνων. Επίσης πολλά αγγεία, κεραμική άβαφη και λυχνάρια.

Στη νεκρόπολη ήρθαν στην επιφάνεια 38 τάφοι με πλούσιο υλικό. Χρυσά στεφάνια με φύλλα βελανιδιάς, χρυσές ταινίες με φύλλα ελιάς, χρυσά και ασημένια κοσμήματα, αγγεία, μυροδοχεία, λυχνάρια, πήλινα ειδώλια, μολύβδινες και πήλινες πυξίδες, σιδερένιες αιχμές δοράτων, χάλκινα κάτοπτρα. Όλα αυτά ανήκουν στην ελληνοιστική περίοδο (323 - 31 π.Χ.).

Ύφασμα 2700 ετών, σε τεφροδόχο

ΥΦΑΣΜΑ ΤΩΝ ΠΡΩΤΩΝ ΑΡΧΑΪΚΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

(Ένα σπάνιο εύρημα στο Άργος)

ΕΝΑ σημαντικότατο εύρημα ανακαλύφθηκε στο Άργος. Ένα ύφασμα σε μια χάλκινη τεφροδόχο των αρχών του 7ου αιώνα π.Χ. Η διατήρηση των αρχαίων οργανικών υλικών είναι σπανιότατη, λόγω της ευπάθειάς τους.

Μέχρι τώρα υφάσματα έχουν ανακαλυφθεί στην Ελευσίνα, στο Λευκαντί και στη Βεργίνα.

Το αίνιγμα της διατήρησής του επί 2.700 χρόνια βρίσκεται μάλλον στις οξειδωτικές ουσίες που παράγει ο χαλκός και που εξουδετερώνουν τα μικρόβια και τους μύκητες.

Το υπουργείο Πολιτισμού απέστειλε κλιμάκιο συντηρητών. Η λεπτομερής εξέτασή του αναμένεται να απαντήσει σε ερωτήματα για το είδος της ύφανσης, τα χρώματα, το υλικό - εάν είναι τρία υφάσματα ή ένα.

την Ελλάδα και τον κόσμο

Επιμέλεια: ΚΩΣΤΗΣ ΜΑΝΩΛΑΚΗΣ

ΧΙΛΙΑΔΕΣ ΕΥΡΗΜΑΤΑ ΚΟΝΤΑ ΣΤΟΝ ΟΡΧΟΜΕΝΟ

ΣΤΟΥΣ πρόποδες του όρους Ακόντιο, δυτικά του Ορχομενού, βρέθηκαν σε ανασκαφή πλήθος μικρογραφικών αγγείων, πήλινων απομιμήσεων προσφωρών που απεικονίζουν στεφάνια πλεγμένα με στάχυα και άνθη.

Στις μικρογραφίες αγγείων περιλαμβάνονται: υδρίσκες και κρατηρίσκοι, πολλά ειδώλια, γυναικείες προτομές, λυχνάρια, σκύφοι, κάνθαροι.

Από μια επιγραφή που βρέθηκε με το όνομα "Ευρυνόμη" συμπεραίνεται ότι πιθανώς το ιερό να ήταν αφιερωμένο στις Χάριτες (θεότητες της βλάστησης). Σύμφωνα με τη "Θεογονία" του Ησιόδου ή Ευρυνόμη ήταν μητέρα των Χαρίτων.

Όλα τα ευρήματα χρονολογούνται από τους πρώτους κλασικούς ως και τους ελληνιστικούς χρόνους.

Σε κοντινή απόσταση άρχισε να αποκαλύπτεται αρχαίο νεκροταφείο με κιβωτιόσχημους τάφους, κατεστραμμένους από το όργωμα.

Η κεφαλή της Νεφερτίτης

Η ΑΙΓΥΠΤΟΣ ΔΙΕΚΔΙΚΕΙ ΤΗΝ ΚΕΦΑΛΗ ΤΗΣ ΝΕΦΕΡΤΙΤΗΣ ΑΠΟ ΤΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΤΟΥ ΒΕΡΟΛΙΝΟΥ

Η ΟΜΟΡΦΗ Νεφερτίτη, βασίλισσα της Αιγύπτου (1363-1336 π.Χ.) που βρίσκεται στο Αιγυπτιακό Μουσείο του Βερολίνου, είναι το μήλον της έριδος ανάμεσα στις αρχαιολογικές αρχές της Αιγύπτου και του Βερολίνου.

Οι Αιγύπτιοι ζητούν από τους Γερμανούς να τους δοθεί το περίφημο κεφάλι της Νεφερτίτης για να το εκθέσουν επί τρίμηνο το 2012 στα εγκαίνια του νέου τεράστιου Αρχαιολογικού Μουσείου του Καΐρου, κοντά στις πυραμίδες της Γκίζας.

Η γερμανική πλευρά αντιτείνει ότι είναι ευαίσθητο έκθεμα και πως υπάρχουν κίνδυνοι κατά τη μεταφορά του. Στην ουσία όμως οι Γερμανοί φοβούνται ότι επειδή η απόκτησή του, το 1912, δεν ήταν νόμιμη, οι Αιγύπτιοι δεν θα το ξαναγυρίσουν.

Πάντως εκείνοι επιμένουν και απειλούν τους Γερμανούς με γενική απαγόρευση δανεισμού αρχαιοτήτων για εκθέσεις, αν δεν τους δοθεί η κεφαλή της Νεφερτίτης.

ΒΡΕΘΗΚΕ Ο ΤΑΦΟΣ ΤΟΥ ΗΡΩΔΗ

Ο ΤΑΦΟΣ του βασιλιά Ηρώδη, που έκτισε το περίφημο τείχος της Ιερουσαλήμ, βρέθηκε από τον αρχαιολόγο καθηγητή του Εβραϊκού Πανεπιστημίου Εχούντ Νεζέρ σ' ένα λόφο έξω από τη Βηθλεέμ. Ας σημειωθεί ότι τον αναζητούσε εδώ και 35 χρόνια.

Η σκαπάνη του αποκάλυψε κομμάτια ασβεστολίθου, από τα οποία προέκυψε μια εντυπωσιακά διακοσμημένη με ροζέτες σαρκοφάγος 2,5 μέτρων. Μια σκάλα 6,5 μέτρων οδήγησε στο μαυσωλείο. Από το γεγονός ότι η σαρκοφάγος ήταν τοποθετημένη σε βάθρο εκτιμάται ότι πρόκειται για ηγεμονικό - βασιλικό τάφο. Μετά τον θάνατο του Ηρώδη οι Εβραίοι εναντιώθηκαν στη ρωμαϊκή κατοχή και ενδεχομένως κατέστρεψαν το μνημείο του, επειδή τον θεωρούσαν υποτακτικό των Ρωμαίων.

Ο τάφος του Ηρώδη

ΜΙΑ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

(Συνέχεια από τη σελ. 7)

στην πράξη είναι βασικά οικονομικές (μιλήσαμε με αφορμή τους δήμους για τις ανισότητες στην κτηματική περιουσία), με ό,τι τούτο συνεπάγεται για την ελευθερία του πολίτη: περιορισμός ελεύθερου χρόνου, ανεξαρτησία από επιρροές - και την ελευθερία που δίνει η μόρφωση και γενικά το υψηλό πνευματικό επίπεδο. Για τον Αθηναίο αριστοκράτη (η κριτική εμφανίζεται ήδη στον Ηρόδοτο, αλλά γίνεται ιδιαίτερα δηκτική στον Αριστοφάνη και την ανώνυμη *Αθηναίων Πολιτεία*), η φτώχεια δεν επιτρέπει στους ανθρώπους του λαού να αποκτήσουν την απαραίτητη παιδεία για τη διοίκηση της πολιτείας, η οποία είναι πάντα συνδεδεμένη με τις αριστοκρατικές παραδόσεις. Ο λαός "ούτ' εδιδάχθη".

Το ουσιαστικό αυτό εμπόδιο η Αθηναϊκή δημοκρατία προσπάθησε να αντιμετωπίσει με δύο τρόπους. Με την εισαγωγή, ως αποζημίωση για το χαμένο μεροκάματο, του δικαστικού, εν συνεχεία του εκκλησιαστικού μισθού, τελικά των θεωρικών, έδωσε τη δυνατότητα ακόμη και στον πιο φτωχό Αθηναίο να συμμετάσχει στην πολιτεία και τον πολιτισμό, παρακάμπτοντας έτσι και το τελευταίο και σοβαρότατο - κοινωνικό - εμπόδιο στην ολοκλήρωση της δημοκρατίας. Από την άλλη πλευρά, με την υποχρεωτική ανάθεση στους πλουσίους των μεγάλων πολεμικών δαπανών (τριηραρχία) και αυτών που -όπως η χορηγία- αποτελούσαν ουσιαστικά τη χρηματοδότηση της πνευματικής ζωής της Αθήνας, πέτυχε μια μοναδική υλική και "πολιτιστική" ομοιογένεια του πληθυσμού,

η ενεργός συμμετοχή του οποίου στην πολιτική συμβαδίζει με τη συμμετοχή του από τη θέση του κριτή στις πνευματικές γιγαντομαχίες που χαρακτηρίζουν τη λαμπρή πνευματική ζωή της Αθήνας του χρυσού αιώνα του Περικλέους. Δεν είναι καθόλου τυχαίο ότι οι ίδιοι άνθρωποι που συγκεντρώνονταν στην Πνύκα για να πάρουν και να εκτελέσουν τολμηρότατες καμιά φορά αποφάσεις ή για να δικάσουν τις πιο δύσκολες υποθέσεις στην αγορά, ήταν ικανοί να παρακολουθήσουν -κάθε μέρα και για πολλές συνεχόμενες μέρες- τις τραγωδίες ενός Αισχύλου, ενός Σοφοκλή και ενός Ευριπίδη, τις κωμωδίες ενός Αριστοφάνη και τόσων άλλων των οποίων σώζονται μόνο τα ονόματα (συνολικά κάθε χρόνο ανέβαιναν 30 τραγωδίες, 10 σατυρικά δράματα και κωμωδίες μόνο στα Μεγάλα Διονύσια και άγνωστο πόσα στα Ληναία). Αλήθεια, πόσοι σύγχρονοι απόφοιτοι των Λυκείων και των Πανεπιστημίων μας θα μπορούσαν να τους ακολουθήσουν! Όπως, επίσης, δεν είναι καθόλου τυχαίο ότι μέσα στις πιο ζοφερές στιγμές του Πελοποννησιακού πολέμου, μπορούσε να ανεβαίνει, να στέκεται στη σκηνή και να βραβεύεται η ανελέητη αντιπολεμική σάτιρα του Αριστοφάνη, κάτι που στις μέρες μας θα ήταν αδιανόητο και που για το λόγο αυτό λέει πολλά για το επίπεδο του λαού και για την αυτοπεποίθηση της αθηναϊκής δημοκρατίας.

Δυστυχώς πολύ λίγα είναι γνωστά για το σημαντικό ρόλο που πρέπει να έπαιξε εν προκειμένω η αγωγή του νεαρού

Αθηναίου στο πρότυπο του καλού κ'αγαθού (ένα μακρινό παράλληλό του βρίσκουμε ίσως στην αστική παιδεία του γαλλικού 19ου αι.), στη δημιουργία δηλαδή ενός ανθρώπινου τύπου που συνδύαζε την καλλιέργεια των αριστοκρατικών - αθλητικών και μουσικών - αρετών με την πίστη στις δημοκρατικές αρχές της *ισονομίας*, που του επέτρεπε να αντιμετωπίζει μέσα στο πνεύμα της ισότητας όλους τους πολίτες, ανεξαρτήτως περιουσίας, επαγγέλματος και τόπου κατοικίας. Ο προσανατολισμός αυτής της παιδείας ("*του παλιού καλού σχολείου*") του Αριστοφάνη στις *Νεφέλες*) δεν ήταν ασφαλώς η τελειοποίηση των ειδικών γνώσεων, αλλά των ίδιων των ανθρώπων: η μάθηση γίνεται *ουκ επί τέχνη αλλ' επί παιδεία*, έχει δηλαδή ως σκοπό την καλλιέργεια (στην παλαιότερα, στο σχολείο του κιθαριστή και του γραμματιστή) εκείνων των βασικών σωματικών, ψυχικών και πνευματικών ικανοτήτων (μέτρο, αρμονία, ήθος, ακρίβεια) που κάνουν τον ολοκληρωμένο άνθρωπο και πολίτη.

Δεν μπορούμε να αποφύγουμε έναν αισιόδοξο προβληματισμό να μας διαπερνά βλέποντας από απόσταση πώς ένα σύστημα, που για τον τεχνολογικά προηγμένο πολιτισμό μας φαντάζει τελείως ουτοπικό, μπόρεσε όχι μόνο να λειτουργήσει για 200 χρόνια και μάλιστα (παρά τα όποια λάθη) με επιτυχία και το σπουδαιότερο να δημιουργήσει - μοναδικό παράδειγμα για τις δυνατότητες μιας πραγματικής δημοκρατίας - έναν ανεπανάληπτο πολιτισμό.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΣΤΑΪΝΧΑΟΥΕΡ

ΙΧΝΗΛΑΣΙΑ ΣΤΗΝ ΠΕΙΡΑΪΚΗ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΑ

ΓΙΑΝΝΗ Ε. ΧΑΤΖΗΜΑΝΩΛΑΚΗ*

Η ΙΣΤΟΡΙΑ του Πειραιά είναι πανάρχαιη. Στους σκοτεινούς αιώνες της προϊστορίας θα πρέπει ν' αναζητηθούν τα πρώτα ίχνη ζωής σ' αυτό τον τόπο που έμελλε να διαδραματίσει αργότερα σημαντικό ρόλο στη θεμελίωση και την εξέλιξη της Αθηναϊκής Δημοκρατίας. Κι οπωσδήποτε και στην αφετηρία της και στην κατοπινή πορεία της η ζωή και η μοίρα του τόπου στάθηκε κοινή με την ιστορική μοίρα της Αθήνας και ολόκληρης της Αττικής, με την οποία γεωγραφικά, πολιτικά και οικονομικά ήταν και εξακολουθεί να είναι άρρηκτα δεμένος.

Οι πρώτες εστίες ζωής

Η ΠΡΩΤΗ εμφάνιση του ανθρώπου στον ελληνικό χώρο τοποθετείται σήμερα, μετά τα ευρήματα των μεταπολεμικών χρόνων, στη μέση Παλαιολιθική εποχή, δηλαδή πριν από 100-40.000 χρόνια, χωρίς ν' αποκλείεται και η εμφάνιση του παλαιότερα. Ως προς την Αττική, δεν έχουν αποκαλυφθεί ευρήματα που να δικαιολογούν την παρουσία ανθρώπινης ζωής στην Παλαιολιθική εποχή¹. Ίσως ο πρώτος άνθρωπος να εμφανίστηκε στο χώρο της Αττικής στη Μεσολιθική εποχή² - και την άποψη ενισχύει παλαιοντολογικό εύρημα του 1967, σε σπήλαιο της περιοχής - αλλά βέβαιο είναι ότι η Αττική κατοικήθηκε από την αρχή της 6ης χιλιετηρίδας π.Χ. και κυρίως στα παράλια. Τα ανασκαφικά ευρήματα των πρώτων και των κατοπινών οικισμών της Νέας Μάκρης (6η-4η χιλιετηρίδα) παρέχουν τις σχετικές μαρτυρίες. Και

δεν υπάρχει αμφιβολία ότι από τότε η παρουσία του ανθρώπου στην Αττική ήταν συνεχής, όπως δείχνουν τα κατάλοιπα πρωτοελλαδικών οικισμών, που αποκαλύφθηκαν στον Άγιο Κοσμά, τη Ραφήνα, την Παλαιά Κοκκινιά και το Κερατσίνι και τοποθετούνται χρονικά ανάμεσα στο 2600 και το 1900 π.Χ. Ως πρώτοι κάτοικοι της Αττικής - και αντίθετα προς όσα υποστήριζαν οι Αθηναίοι για την "εντοπιότητά" τους - αναφέρονται, εκτός από τους Πελασγούς, που αναμφισβήτητα προηγήθηκαν, οι Κάρες, οι Λέλεγες, οι Κρήτες, οι Μινύες, οι Φοίνικες κ.ά. Γεγονός, πάντως, είναι ότι στους προϊστορικούς χρόνους η Αττική δέχθηκε εποικισμούς από τις Κυκλάδες, την Κρήτη και τα Μικρασιατικά παράλια, με έκδηλη την υπεροχή του ιωνικού στοιχείου· η επίδραση του τελευταίου στη διαμόρφωση της πολιτικής και κοινωνικής "φυσιογνωμίας" του αττικού κόσμου, παρά τις αντίθετες απόψεις που διατύπωσαν μερικοί, στάθηκε αναμφισβήτητα σημαντική³.

Μετά τη σύντομη αυτή αναφορά στις πρώτες "εστίες" ζωής της Αττικής, προβάλλει εύλογο το ερώτημα: Πότε και από ποιους κατοικήθηκε, για πρώτη φορά, ο Πειραιάς; Και σε ποια σημεία δημιουργήθηκαν οι αρχικές "εστίες" ζωής, στον πειραϊκό χώρο; Η απάντηση δεν είναι εύκολη. Αλλά με την ιχνηλασία που επιχειρούμε στη σκοτεινή αυτή περίοδο, θα προσπαθήσουμε να εντοπίσουμε ορισμένες μαρτυρίες, περισσότερες πειστικές, για να προσεγγίσουμε, όσο γίνεται, την ιστορική αλήθεια.

Και πρώτα-πρώτα όσοι αναφέρονται ως προϊστορικοί κάτοικοι της Αθήνας - ή έστω οι περισσότεροι απ' αυτούς - πρέπει να πέρα-

σαν από τον Πειραιά ή να εγκαταστάθηκαν, για ένα διάστημα, μόνιμα σ' αυτόν. Εκτός από τους Πελασγούς, διάφορα άλλα "προελληνικά" φύλα και οι Μινύες περιλαμβάνονται ανάμεσα στους προϊστορικούς κατοίκους του Πειραιά. Οι τελευταίοι, που εγκαταστάθηκαν στη Μουνιχία, είναι και οι γνωστότεροι. Ως προς τους Φοίνικες, που αναμφισβήτητα είχαν εγκατασταθεί στη Σαλαμίνα, θεωρείται, επίσης, πιθανό το πέρασμα τους από τον Πειραιά. Την άποψη αυτή υποστηρίζει ο Κ. Ζουμπούλιδης⁴ αλλά συμμερίζονται και ο Χρ. Πανάγος και ο Ι. Μελάς⁵. Ο Πανάγος, μάλιστα, πιστεύει ότι οι Φοίνικες ήταν οι πρώτοι απ' όλους που εγκαταστάθηκαν μόνιμα στον Πειραιά - και τους ακολούθησαν "άγνωστοι φυλαί θαλασσοπόρων"⁶.

Για το πότε κατοικήθηκε ο τόπος δεν μπορεί, επίσης, να υπάρξει θετική απάντηση. Ξεκινώντας από τα συμπεράσματα των ανασκαφών στο Κερατσίνι (1933) και την Παλαιά Κοκκινιά (1951), με την αποκάλυψη καταλοίπων πρωτοελλαδικών οικισμών και σε συσχετισμό με άλλα ευρήματα της ίδιας περίπου εποχής (ερείπια κτισμάτων, εργαλεία κλπ.) στη Στάλιδά (το νησάκι του Κουμουνδούρου) και στην απέναντι ακτή της Μουνιχίας (1935), μπορούμε, με κάποια λογική βάση, να υποθέσουμε πως ο Πειραιάς κατοικήθηκε από τα μέσα της 3ης χιλιετηρίδας π.Χ. (2600).

Για τα σημεία του πειραϊκού χώρου που συγκροτήθηκαν οι πρώτοι οικισμοί έχουν επίσης διατυπωθεί διάφορες απόψεις. Ο Χρ. Πανάγος υποστηρίζει ότι κέντρα των πρώτων οικισμών ήταν ο λόφος και ο λιμενίσκος της Μουνιχίας (Μικρολίμανο) και η Πειραϊκή χερσόνησος (στη θέση "Σταυρός"), ενώ το

* Αναδημοσίευση από το βιβλίο του "Το Λιμάνι του Πειραιά στη διαδρομή των αιώνων" (Στ' έκδοση), με ελάχιστες τροποποιήσεις και συμπληρώσεις.

Κεντρικό λιμάνι, η Ζέα (Πασαλιμάνι) και το Φάληρο έμεναν, στους προϊστορικούς χρόνους, ακατοίκητα⁶. Ο Γ. Μπακαλάκης, με βάση τα ανασκαφικά ευρήματα του 1933, τοποθετεί τον αρχικό ή ένα από τους αρχικούς χώρους οικισμού του προϊστορικού Πειραιά στο Κερατσίνι⁷, κοντά στο σημερινό ναό του Αγίου Γεωργίου, εκδοχή και, κατά τη γνώμη μας, βάσιμη. Και ο Ιωάννης Μελάς υποστηρίζει ότι ο πρώτος οικισμός - η "κώμη Πειραιεύς" - "είχε στηθεί μάλλον εις τα χαμηλά που έβλεπαν προς την Αττικήν... (εις το δυτικόν ή το βορειοδυτικόν του λόφου)", δηλαδή μέσα στο σημερινό κεντρικό Πειραιά. Και προσθέτει: "Η θέσις αυτή (εις το δυτικόν η το βορειοδυτικόν του λόφου), το ίδιον πρόσφορη δια την θαλασσινήν των ζωήν, εξησφάλιζεν εις τους πρώτους οικιστάς, εκτός από την ανάγκην της εγγύτερης γειτονίας με τους αντικρυνούς κοντινούς οικισμούς και την άλλην, της εποπτείας των μικρών των καλλιεργείων, που πρέπει να εγίνοντο προς την Λεύκαν ή το δυτικό των περίγυρον"⁸.

Όλες αυτές οι απόψεις έχουν τα "υπέρ" και τα "κατά" χωρίς όμως να μπορεί να υποστηρίξει κανείς ότι εξαντλούν το θέμα. Αλλά και ούτε είναι δυνατό να υπάρξει τέτοια περίπτωση. Γιατί η πλήρης έλλειψη στοιχείων και - γενικά - το ερευνητικό σκοτάδι που καλύπτει τη μακρινή αυτή εποχή δεν επιτρέπει παρά μόνο τη διατύπωση υποθέσεων. Δεν θα συνεχίσουμε, λοιπόν, την ιχνηλασία, στο σημείο αυτό, που, κυριολεκτικά, οδηγεί σε αδιέξοδο. Θα σταθούμε μόνο στις δύο γνωστές περιπτώσεις, για τις οποίες έχουμε και σχετικές μαρτυρίες και κάποια ανασκαφικά ευρήματα ή άλλα κατάλοιπα. Πρόκειται για τον οικισμό των Μινυών, στο λόφο της Μουνιχίας και για το "Τετρακώμο Ηρακλείου", που εκφράζουν ίσως και τη μόνη γνωστή πειραιϊκή προϊστορική πραγματικότητα.

Το "ίσως" μπορεί να μην έχει πάντα θέση στην ιστορική έρευνα. Αλλά για τους προϊστορικούς και

ρούς, που οι μαρτυρίες είναι, αν όχι ανύπαρκτες, ωστόσο ελάχιστες και αμφιλεγόμενες, κρίνεται απαραίτητο. Γιατί ενέχει το στοιχείο της αναζήτησης κάποιων, έστω και πολύ αμυδρά φωτισμένων, ερευνητικών διαβάσεων που μας βοηθούν, μέσα από την αχλύ των αιώνων, αν όχι να προσεγγίσουμε το βέβαιο, τουλάχιστο να επισημάνουμε και ίσως - είναι κι εδώ αναπόφευκτη η χρήση του - να εντοπίσουμε το πιθανό.

Μινύες - "Σπηλιά της Αρετούσας" - "Σηράγγιο"

ΤΟ ΠΕΡΑΣΜΑ των Μινυών και ο κοινοτικός "σύνδεσμος" - ας μας επιτραπεί η χρήση του όρου - του "Τετρακώμου Ηρακλείου" που είχε, κυρίως, θρησκευτικό χαρακτήρα είναι ό,τι γνωρίζουμε για τον προϊστορικό Πειραιά.

Ο Ιωάν. Μελάς υποστηρίζει ότι η "κώμη Πειραιεύς", μία από τις τέσσερις του "Τετρακώμου", "αφορά περίπτωσιν ιδιαίτερην και άσχετην με τον οικισμόν που προέκυψεν εις την Μουνιχίαν"⁹. Και οπωσδήποτε παλαιότερη, όπως αφήνει να εννοηθεί. Ίσως έχει δίκαιο. Δεν αποκλείεται όμως οι δύο περιπτώσεις να συνυπήρξαν χρονικά ή και - το αντίθετο - να προηγήθηκε ο οικισμός του λόφου της Μουνιχίας, αν όπως πιστεύεται, ο λόφος είχε κατοικηθεί και πριν από την άφιξη των Μινυών στον Πειραιά από άλλους - ίσως τους Φοίνικες. Πάντως για τον κοινό αναγνώστη δεν έχει πολλή σημασία αν ο οικισμός του λόφου της Μουνιχίας είναι αρχαιότερος ή όχι από την πειραιϊκή κώμη και τους άλλους οικισμούς του "Τετρακώμου". Αυτό μένει και, νομίζουμε, θα μείνει ανεξακρίβωτο. Κι αν στην αναφορά μας στην πειραιϊκή προϊστορία προτάσσουμε την περίπτωση του οικισμού της Μουνιχίας και του περάσματος των Μινυών από τον Πειραιά, δεν είναι γιατί πιστεύουμε ότι προηγήθηκε χρονικά από εκείνη του "Τετρακώμου Ηρακλείου" αλλά για έναν άλλο, σοβαρό, κατά τη γνώμη μας, λόγο: Για τους Μινύες και την κατοπινή παρουσία τους στον Πειραιά, στους ιστορικούς χρό-

νους, δεν αναφέρεται τίποτα, σε καμιά πηγή, ενώ ο θεσμός του "Τετρακώμου" επέζησε, στη διαδρομή των αιώνων και ως τη δύση, σχεδόν, του αρχαίου Πειραιά. Κι ακόμα τα περισσότερα στοιχεία που ήρθαν στο φως γι' αυτόν αναφέρονται, ακριβώς, στους ιστορικούς χρόνους, έτσι ώστε το "Τετρακώμο Ηράκλειο" να προβάλλει σαν ένας κρίκος διάρκειας που συνδέει το προϊστορικό παρελθόν με την ιστορική μοίρα του τόπου, στους αρχαίους χρόνους.

Οι Μινύες, που προέρχονταν από τον Ορχομενό της Βοιωτίας - και ήταν πιθανώς ιωνικής καταγωγής - εγκαταστάθηκαν, κατά την επικρατέστερη άποψη, στον Πειραιά γύρω στα τέλη του 13ου ή στις αρχές του 12ου αιώνα π.Χ., μετά τη θρακική εισβολή στον τόπο τους. Ήρθαν διωγμένοι και κατατρεγμένοι, αναζητώντας μια νέα "εστία", όπου όχι μόνο θα μπορούσαν να επιβιώσουν αλλά να μεγαλουργήσουν και πάλι. Γιατί οι Μινύες διέθεταν πολλές ικανότητες και τεχνικές γνώσεις, εκπληκτικές για την εποχή τους κι είχαν κατορθώσει ν' αναδείξουν τον Ορχομενό σε αξιόλογο οικονομικό και πολιτιστικό κέντρο.

Έμπειροι ναυτικοί καθώς ήταν, βρήκαν στο φυσικό λιμενίσκο της Μουνιχίας το κατάλληλο ορμητήριο. Σύμφωνα με την παράδοση ο πειραιϊκός λόφος και η περιοχή του παραχωρήθηκε στους Μινύες από τον τότε βασιλιά της Αθήνας Μούνιχο, γιο του Παντευκλέους ή του Θησεΐδη Δημοφώντος και γι' αυτό ονομάστηκε Μούνιχία, ενώ άλλοι αποδίδουν το τοπωνύμιο σε ομώνυμο αρχηγό ή ήρωα των Μινυών. Στην κορυφή του λόφου της Μουνιχίας - κατά μία εκδοχή - ίδρυσαν οι Μινύες και το ιερό της "Μουνιχίας Αρτέμιδος"¹⁰.

Οι Μινύες, ανάμεσα στις άλλες ικανότητές τους, είχαν ειδικευτεί στην κατασκευή υπόγειων διαβάσεων (σηράγγων), υπονόμων κ.ά. αλλά παράλληλα ήταν ευρηματικοί σε επινοήσεις και άλλες τεχνικές κατασκευές (ένα σημαντικότατο για την εποχή τους έργο ήταν η αποξήρανση της λίμνης Κω-

παϊδας). Και ο προηγμένος αυτός λαός άφησε, ως τις ημέρες μας, σημάδια, στο πέρασμά του από τον πειραιϊκό χώρο. Εκτός από την ισοπέδωση της κορυφής του λόφου της Μουνιχίας και τα λαξευτά, μέσα σε βράχους, κατασκευάσματα, που ο λαός ονόμαζε παλαιότερα "Θεόσπιτα" - και που ανάλογα βρέθηκαν και στην Πειραιϊκή χερσόνησο¹¹ - δύο σημαντικά, για την εποχή τους, τεχνικά έργα μαρτυρούν το πέρασμα των Μινυών από τον τόπο αυτό: Η γνωστή ως "Σπηλιά της Αρετούσας", στο λόφο της Μουνιχίας και το "Σηράγγιο".

Από τα έργα που μας άφησαν οι Μινύες, η "Σπηλιά της Αρετούσας" είναι όρυγμα που χρησιμοποιήθηκε για τις ανάγκες ύδρευσης των κατοίκων του λόφου, όπως προκύπτει και από ανάλογα ανασκαφικά ευρήματα και, κυρίως, υδραγωγούς σωλήνες, που επικοινωνούσαν με το πάνω μέρος του λόφου. Η είσοδος του ορύγματος βρίσκεται στη δυτική πλευρά του λόφου της Μουνιχίας, στη γωνία των οδών Τσαμαδού και Ρήγα Φεραίου κι έχει φραχτεί από πολλά χρόνια, για λόγους ασφαλείας. Το 1868-69, το 1897 και, τέλος, το 1964, μετά από τυχαίο περιστατικό, έγιναν προσπάθειες για την εξερεύνηση της "Σπηλιάς της Αρετούσας", χωρίς όμως ποτέ να ολοκληρωθούν. Σύμφωνα, πάντως, με τις απόψεις των ειδικών, πρόκειται για τεχνητή γαλαρία σπηλαίου, με 165 βαθμίδες, λαξευμένες στο βράχο - και αναμφισβήτητη για υδρευτικό έργο¹².

Το δεύτερο από τα έργα που αποδίδονται στους Μινύες, το "Σηράγγιο" (γνωστό παλαιότερα ως "Σπηλιά του Παρασκευά") είναι και το σπουδαιότερο. Αποκαλύφθηκε, κατά το Χρ. Πανάγο, το 1897 και, κατά το Γ. Ζαννέτο, το 1894. "Σπηλιά του Παρασκευά" ονομάστηκε από τη λειτουργία εκεί για πολλά χρόνια της ταβέρνας του Εμμ. Παρασκευά και αργότερα του κοσμικού κέντρου των κληρονόμων του. Και το έργο αυτό οφείλεται στους Μινύες. Το φυσικό "κοίλωμα" ασφαλώς προϋπήρχε αλλά οπωσδήποτε αυτοί το αξιοποίη-

Η είσοδος του "Σηραγγίου" (κοινώς γνωστού ως "Σπηλιά του Παρασκευά") - ενός χώρου που συνδέεται άμεσα με την πανάρχαια ιστορία του Πειραιά - σε πλήρη, δυστυχώς, σήμερα εγκατάλειψη

σαν, με την εκτέλεση ορισμένων έργων. Οι Μινύες, όπως είδαμε, είχαν ειδικευθεί στην κατασκευή "σηραγγών". Και δεν αποκλείεται η ονομασία του να δόθηκε για να τιμηθεί επώνυμος ήρωάς τους, ο Σήραγγος.

Το φυσικό "κοίλωμα" του Σηραγγίου βρίσκεται στην παραλία της Καστέλλας, προς την πλευρά που καταλήγει στην πλατεία της Αλεξάνδρας και στην περιοχή που είναι ευρύτερα γνωστή ως Βοτσαλάκια. Η στοά του εισχωρεί 12 μέτρα μέσα στο βράχο, κάτω από τη λεωφόρο Φαλήρου (Βασ. Παύλου). Αν και δεν έχουμε θετικές πληροφορίες για το σκοπό για τον οποίο κατασκευάστηκε, πιθανολογείται ότι ήταν ιερό, αφιερωμένο στον ήρωα Σήραγγο, όπως σημειώσαμε πιο πάνω. Στους ιστορικούς χρόνους δεν αποκλείεται να χρησιμοποιήθηκε ως "Ασκληπιείο" και ως "Πορφυρείο"¹³. Αργότερα, πάντως, στους ρωμαϊκούς χρόνους, στο "Σηράγγιο" λειτούργησε "βαλανείο" (δημόσιο λουτρό) και τότε κατασκευάστηκαν τα δύο ψηφιδωτά, που βρί-

σκονταν εκεί: το πρώτο (με πλάτος 2,75 μ. και ύψος 2,10 μ.), που παρίστανε "τέθριππο άρμα" με επιβάτη νέο, στο πρόσωπο του οποίου ο Ι. Δραγάσης αναγνώρισε το Σήραγγο, τον οποίο, μάλιστα, συσχετίζει με τον "πρωρέα" της "Αργούς" - του γνωστού πλοίου των Αργοναυτών - Εύφημο και το δεύτερο που παρίστανε τη μυθική "Σκύλα", "ίσως καθ' ην φρικτήν στιγμήν ησθάνθη τα κάτω άκρα αυτής μεταβαλλόμενα εις ουράν ιχθύος και κύνας δια των απατηλών φαρμάκων της αντιπάλου αυτής Κίρκης..."¹⁴. Τα δύο αυτά ψηφιδωτά εξαφανίστηκαν, κατά περίεργο τρόπο, στην περίοδο της Δικτατορίας (1967-74), όταν από την τότε δημοτική αρχή του Πειραιά έγινε προσπάθεια για τη διαμόρφωση και αξιοποίηση της περιοχής με τη δημιουργία μονίμων λουτρικών εγκαταστάσεων αλλά και του ίδιου του χώρου του "Σηραγγίου" - και την εξαφάνισή τους κατηγγέιλε πρώτος ο Γεώργιος Γ. Δρόσος, χωρίς όμως να υπάρξει, δυστυχώς, συνέχεια¹⁵.

Το "Σηράγγιο", με τη μελέτη του οποίου ασχολήθηκε κυρίως ο Ιάκωβος Χ. Δραγάσης¹⁶, αν και παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, ως το μόνο προστό στο κοινό έργο των προϊστορικών κατοίκων του Πειραιά, δεν έχει αξιοποιηθεί, παρά τα σχετικά διαβήματα του πνευματικού κόσμου του τόπου μας¹⁷.

Αν όμως η παρουσία των Μινυών στον προϊστορικό Πειραιά δεν μπορεί ν' αμφισβητηθεί, αφού μαρτυρείται από τα έργα τους, για τη διάρκεια της παραμονής τους και την κατοπινή τύχη τους δεν γνωρίζουμε τίποτα. Υποστηρίχθηκε ότι έμειναν οριστικά στον Πειραιά, αφομοιώθηκαν προοδευτικά από τους άλλους κατοίκους και στους ιστορικούς χρόνους έπαψαν ν' αναφέρονται ιδιαίτερα γιατί δεν συνέτρεχε πια λόγος ή - κατ' άλλη εκδοχή - ότι λαός ναυτικός, ικανός και δημιουργικός καθώς ήταν, αναζήτησαν σε κάποια στιγμή καλύτερη τύχη σε άλλους τόπους και εγκατέλειψαν ομαδικά ή στη μεγάλη πλειονότητά τους τη Μουνιχία. Ενισχυτικό της τελευταίας εκδοχής είναι και το γεγονός ότι στη διοικητική μεταρρύθμιση του Κλεισθένη (507 π.Χ.) η Μουνιχία δεν ανακηρύχθηκε σε ιδιαίτερο δήμο αλλά εντάχθηκε στο δήμο Πειραιώς ως συνοικία, με διαχωριστικά όρια. Πάντως, το πέρας των Μινυών από τον Πειραιά, εκτός από τα τεχνικά έργα τους, μας θυμίζουν και τα τοπωνύμια Μινυακής προέλευσης που πολλά (Μουνιχία, Ηετιώνεια, Φάληρο κ.ά.) έφτασαν ως τις ημέρες μας¹⁸.

Το "Τετράκωμον Ηράκλειον"

ΕΚΤΟΣ από τον προϊστορικό οικισμό των Μινυών, στο λόφο της Μουνιχίας, που μπορούμε ίσως να τον θεωρήσουμε όχι ως αρχικό αλλά ως συνέχεια άλλου οικισμού, που προϋπήρξε στο λόφο, γνωρίζουμε, από μαρτυρίες, κυρίως, του Πολυδεύκη και του Στέφανου¹⁹ ότι στους προϊστορικούς καιρούς και αργότερα, ως τους ιστορικούς χρόνους, υπήρχε στον Πειραιά ένας "σύνδεσμος" ή "ένωση"

κοινοτήτων, με θρησκευτικό, κατά κύριο λόγο, χαρακτήρα και κοινό ιερό: Το "Τετράκωμον Ηράκλειον".

Ο Ι. Μελάς, συνδυάζοντας το θεσμό με τη λατρεία του Ηρακλή ως θεού και όχι ως ήρωα, όπως επικράτησε στον ελλαδικό χώρο, κατά τους ιστορικούς χρόνους, τον θεωρεί ως φοινικικής προέλευσης και υποστηρίζει ότι το "Τετράκωμο" ιδρύθηκε το 15ο ή 14ο π.Χ. αιώνα²⁰. Έτσι, καταλήγει στο συμπέρασμα ότι το "Τετράκωμο Ηράκλειο" και οι οικισμοί των κωμών, που το αποτελούσαν, είναι περιπτώσεις παλαιότερες από τον οικισμό των Μινυών στη Μουνιχία (τέλη 13ου ή αρχές 12ου αιώνα π.Χ.). Είναι μια "υπόθεση" με αρκετά επιχειρήματα, που όμως δεν μπορεί ν' αποκλείσει την περίπτωση του οικισμού της Μουνιχίας πριν από την άφιξη των Μινυών ή την ύπαρξη "εστίων ζωής" σε άλλα σημεία του πειραιϊκού χώρου πριν από την ίδρυση του "Τετρακώμου".

Εκτός από τον Πειραιά, οι άλλες τρεις κώμες του "Τετρακώμου" ήταν το Φάληρο (ν), οι Θυμαίταδα (ή Θυμοιτάδα) - κατά την επικρατέστερη άποψη το σημερινό Κερατσίνι-και η Ξυπέτη (ή Ξυπετή)²¹, που η θέση της εντοπίζεται στην περιοχή μεταξύ Νέου Φαλήρου - Μοσχάτου ή, κατ' άλλη εκδοχή, ανάμεσα στην Παλαιά Κοκκινιά και τον Κορυδαλλό, ίσως στη σημερινή Νίκαια²². Οι κάτοικοι των Θυματαδών ασχολούνταν, κυρίως, με τη ναυτιλία και τη ναυπηγική και της Ξυπέτης με τη γεωργία και την κεραμική. Το Φάληρο ήταν στους προϊστορικούς, αλλά και στους πρώτους ιστορικούς χρόνους, η σημαντικότερη από τις κώμες του "Τετρακώμου" και όφειλε την ονομασία του στον Φάληρο ή Φαληρό, τοπικό ήρωα και - όπως υποστηρίζεται - έναν από τους Αργοναύτες. Ως επίνειο της Αθήνας από τα πανάρχαια χρόνια ήταν εξοπλισμένο με τις απαραίτητες λιμενικές εγκαταστάσεις, όχι όμως της έκτασης και της μονιμότητας των κατοπινών εγκαταστάσεων του Πειραιά, για τις οποίες δεν προσφερόταν το έδαφος του χερσαίου χώρου του

Φαλήρου. Φυσικά, ως λιμενικό κέντρο, το Φάληρο, είχε έναν ιδιαίτερο τόνο ζωής και κύριες ασχολίες των κατοίκων του ήταν η ναυτιλία, η αλιεία και η κεραμική.

Για το σημείο που βρισκόταν το λιμάνι του Φαλήρου, που χρησιμοποιούσαν οι Αθηναίοι ως "επίγειο" πριν από την αξιοποίηση του Πειραιά, οι γνώμες όλων σχεδόν που ασχολήθηκαν με την τοπογραφία της αρχαίας Αττικής, είναι σύμφωνες. Και το τοποθετούν στο βορειοανατολικό μυχό του Φαληρικού όρμου και συγκεκριμένα στη θέση που είναι γνωστή ως Ξηροτάγαρου (ή Τρεις Πύργοι ή Άγιος Γεώργιος) -και όπου περίπου βρισκόταν παλαιότερα το γνωστό κέντρο του Παλαιού Φαλήρου "Τροκαντερό". Το Φάληρο, στη διοικητική διαίρεση του Κλεισθένη, εντάχθηκε στην Αντιοχίδα φυλή - και αρχότερα στην Αιαντίδα²³.

Στον πειραιϊκό χώρο, εκτός από τους τέσσερις δήμους του "Τετρακώμου", υπήρχε και ο δήμος Εχελιδών, που βρισκόταν στην περιοχή του σημερινού Νέου Φαλήρου, κατά την επικρατέστερη - και πλήρως τεκμηριωμένη - άποψη του Α. Παπαγιάννου - πολούλου - Παλαιού²⁴.

Η θέση του κοινού ιερού των "Τετρακώμων". Ο θεσμός της ιδιότυπης αυτής κοινοτικής "ένωσης", που δημιουργήθηκε στον πειραιϊκό χώρο, στους προϊστορικούς χρόνους και επιβίωσε σε "μάκρος αιώνων" είχε, όπως είδαμε, κυρίως, θρησκευτικό χαρακτήρα. Η λατρεία του Ηρακλή ήταν ίσως ο συνδετικός κρίκος. Και, ασφαλώς, υπήρχε κοινό ιερό, το "Τετράκωμον Ηράκλειον", για τη θέση του οποίου είχαν παλαιότερα διατυπωθεί διάφορες απόψεις. Ο W i l h e l m την τοποθετούσε στον Άγιο Ιωάννη Ρέντη, ο Σορμελής στον Καραβά, άλλοι στο Κερατσίνι. Αλλά από ανασκαφικά ευρήματα, στη συνοικία Καμίνια (στη Ν.Δ. γωνία του ναού της Ζωοδόχου Πηγής, στα κτήματα Δ. Βλαντούση και Γ. Καλογιού), το 1928 και το 1933, ο αρχαιολόγος Ανδρέας Παπαγιάννόπουλος - Παλαιός καθόρισε με βεβαιότητα τη θέση του κοινού ιερού των

"Τετρακώμων" στη συνοικία αυτή²⁵.

Το ιερό των "Τετρακώμων", όπως πιστεύεται, δεν πρέπει να ήταν ναός ή τέμενος αλλά υπαίθριος χώρος, ίσως άλσος, με είδωλο του Ηρακλή, όπου συγκεντρώνονταν οι κάτοικοι των τεσσάρων "κωμών", για την οργάνωση εκδηλώσεων --στις οποίες χόρευαν κι έναν "ιδιόμορφο" χορό, τον "Τετράκωμο", αθλητικών αγώνων (των "Ηρακλείων") κ.ά.²⁶

*

ΜΕ ΤΗΝ αναφορά στο "Τετράκωμο Ηράκλειο" κλείνει η "Ιχνηλασία" που επιχειρήσαμε στην πειραική προϊστορία, σε μια προσπάθεια να φωτίσουμε, όσο είναι δυνατό, τη σκοτεινή αυτή περίοδο.

Χωρίς περιττές λεπτομέρειες και χωρίς παρακινδυνευμένους συσχετισμούς που δεν μπορούν να οδηγήσουν πουθενά, όταν, όπως επισημάναμε και πιο πάνω, οι μαρτυρίες και ελάχιστες και αμφιλεγόμενες είναι για την εποχή αυτή. Σταθήκαμε, κυρίως, στα πιο γνωστά και κοινά αποδεκτά περιστατικά, που ωστόσο είναι αρκετά για να δείξουν πώς στον πειραικό χώρο άρχισε από τη μακρινή εποχή της ελληνικής προϊστορίας και συνεχίστηκε, σε μια μεγάλη χρονική διαδρομή, που καλύπτει πάνω από τέσσερις χιλιετίδες, η πορεία ζωής και δημιουργίας. Μια πορεία που δεν στάθηκε πάντα ομαλή ούτε σταθερά ανοδική. Με τις σημαντικές πραγματώσεις της, που κα-

τέληξαν σε εντυπωσιακές εξάρσεις. Αλλά και με τις κάμψεις, τις πτώσεις, που μπορεί να πρόβαλαν κάποτε σαν οριστικές και να οδηγήσαν σε περίοδο παρακμής πολλών αιώνων, χωρίς όμως να λείψουν, τελικά, οι εκπληκτικές ανατάσεις που κράτησαν και κρατούν ζωντανή όχι μόνο τη μνήμη αλλά και την παρουσία αυτού του τόπου. Ενός τόπου που η θέση, η μοίρα του και οι ιστορικές συγκυρίες θέλησαν να διαδραματίσει στο παρελθόν και να εξακολουθεί να διαδραματίζει και σήμερα πρωταρχικό ρόλο στην οικονομική, την κοινωνική και την πολιτιστική ζωή των Ελλήνων.

ΓΙΑΝΝΗΣ Ε. ΧΑΤΖΗΜΑΝΩΛΑΚΗΣ

Σημειώσεις

1. Μεσολιθική (ή νεότερη Παλαιολιθική): υποδιαίρεση της Παλαιολιθικής εποχής (πριν από 33-8 χιλιάδες χρόνια).

2. Πρβλ. σχετικά Ι. Μελά: "Ιστορία της πόλεως Πειραιώς", Αθήνα 1976, τόμος Α' (σελ. 35-68)

3. Κ. Ζουμπουλίδη: "Σχεδιάγραμμα ιστορίας του Πειραιώς". Δελτίον ΟΛΠ. 1950. Τεύχος 3.

4. Χρ. Πανάγος: "Ο Πειραιεύς (οικονομική και ιστορική έρευνα)". Εκδόσεις "Άλφα". Ι.Μ. Σκαζίκη (σελ. 99) - πρβλ. Ι. Μελά: ό.π.π. (σ. 137).

5. Χρ. Πανάγος: ό.π.π. (σ. 99)

6. Χρ. Πανάγος: ό.π.π. (σελ. 99, 109-110). (Στην Πειραική χερσόνησο υπήρχαν λατομεία, με τον ονομαστό "ακτίτη λίθο" με τον οποίο χτίστηκαν τα τείχη του αρχαίου Πειραιά).

7. Γ. Μπακαλάκη: "Πρωτοελλαδικός οικισμός Κερατσινίου Πειραιώς". "Αρχαιολογική Εφημερίς" 1933, σελ. 7-10.

8. Ι. Μελάς: ό.π.π. (σ. 99)

9. Πρβλ. Ιωάν. Μελά: ό.π.π. (σελ. 99-100).

10. Δεν αποκλείεται το ιερό της Μουνιχίας Αρτέμιδος να προϋπήρχε στο λόφο (Ι. Μελάς, ό.π.π., σ. 228), ενώ παράλληλα υποστηρίζεται ότι το ιερό αυτό βρισκόταν στο μικρό ύψωμα, αριστερά στον εισερχόμενο στο λιμενίσκο της Μουνιχίας, όπου έχει ανεγερθεί το εντευκτήριο του "Ναυτικού Ομίλου Ελλάδος" (Λ. Μιχαηλ: "Πειραιάς", σ. 29). Η τελευταία άποψη συνδέεται, προφανώς, με τα ανασκαφικά ευρήματα του 1935, στο σημείο αυτό (βλ. Ι. Θρεψιάδη "Ανασκαφικά έρευνα εν Καστέλλα", Πρακτικά Αρχαιολογικής Εταιρείας 1935, σ. 159-195). Δεν αποκλείεται όμως να πρόκειται και για δύο διαφορετικά ιερά, αφιερωμένα στην ίδια θεότητα.

11. Αν και πολλοί αποδίδουν κι αυτά στους Μινύες, είναι εντούτοις βάσιμη η άποψη ότι τα "Θεόσπιτα" ("σπίτια") χτισμένα από χέρι θεϊκό - όπως τα ήθελε η λαϊκή φαντασία) της Πειραικής χερσονήσου μπορεί να ήταν έργα άλλων προϊστορικών κατοίκων του Πειραιά που προηγήθηκαν από τους Μινύες (πρβλ. Ι. Μελά, ό.π.π., σ. 279).

12. Χ. Πανάγος: ό.π.π. (σελ. 103-104) - Πρβλ. Γ. Ζαννέτο: "Συμβολαί τινες περί της τοπογραφίας του Πειραιώς". Επανεκδόσεις - επιμέλεια Ι. Μελετοπούλου. Αθήναι, 1978 (σ. 19) - Επίσης Ι. Μελά (ό.π.π., σ. 276) όπου σημειώνει ότι το τοπωνύμιο "Σπηλιά της Αρετούσας" μπορεί να έχει σχέση με τη νύμφη Αρέθουσα, που το όνομα της δινόταν συνήθως σε πηγές ή "κρήνες" (βρύσες) και να

διαμορφώθηκε σε Αρετούσα, με τροπή του θ σε τ. - Τέλος, ως προς τη χρονολογία κατασκευής του έργου ας σημειωθεί ότι ο W. Judeich, την τοποθετεί στο 511 π.Χ. (κατά την οχύρωση του λόφου της Μουνιχίας από τον Ιππία) και όχι στους προϊστορικούς χρόνους. - Η άποψη αυτή, κατά τη γνώμη μας, δεν ευσταθεί διότι ο Ιππίας περιορίστηκε στην εκτέλεση ορισμένων συμπληρωματικών οχυρωματικών έργων - που δεν πρόλαβε, μάλιστα, να ολοκληρώσει - , ενώ η αρχική κατασκευή ανάγεται χωρίς αμφιβολία στους προϊστορικούς χρόνους και συνδέεται με την περίοδο εγκατάστασης των Μινυών στο λόφο.

13. Για την κατεργασία πορφυρούχων κοχυλίων, που αφθονούσαν στην Πειραιϊκή ακτή.

14. Βλ. περιγραφή του "Σηραγγίου" από το Γ. Ζαννέτο (ό.π.π., σ. 19-20).

15. Γ. Δρόσου: "Ένας μικρός οδηγός του αρχαίου Πειραιά". Εφημ. "Φωνή του Πειραιώς", 31.12.1974.

16. Ιακ. Χ. Δραγάτση: "Το εν Πειραιεί Σηράγγιον". 1938 (Απόσπασμα εκ της "Αρχαιολογικής Εφημερίδος" 1924-25). - Ο Δραγάτσης, ανάμεσα σε άλλα ευρήματα, στο χώρο του "Σηραγγίου", αναφέρει δύο πανάρχαιους τάφους, πηγάδια και "πώρινο" βωμό με την επιγραφή "Απόλλωνος αποτροπαίου".

17. Βλ. υπόμνημα της "Φιλολογικής Στέγης Πειραιώς" (από 29.8.1974) προς το Δήμο Πειραιώς που δημοσιεύθηκε στον πειραικό τύπο και το περιοδικό "Φιλολογική Στέγη" (τεύχος 22, 1974).

18. Χ. Πανάγος: ό.π.π. (σ. 100) - Ι. Μελάς: ό.π.π. (σ. 243)

19. Πρβλ. Πολυδεύκη (Δ105) "οι Αθηναί Τετράκωμοι οι ήσαν Πειραιείς, Φαληρείς, Ξυπεταϊόνες, Θυμοιτάδαι".

20. Ι. Μελάς: ό.π.π. (σ. 135-137)

21. Η αρχική της ονομασία ήταν Τροία ή δήμος Τρώων, από τον πρώτο οικιστή που ίσως ονομαζόταν Τρως (Ι. Μελάς: ό.π.π., σ. 158-169).

22. Ι. Μελάς: ό.π.π. (σελ. 180-3) - Πρβλ. Χ. Πανάγο: ό.π.π. (σ. 106)

23. Δ. Πανταζή: "Περιηγητής Αθηνών", Αθήναι, 1868 (σ. 240) - Πρβλ. Χ. Πανάγο: ό.π.π. (σ. 107)

24. Εγκυκλοπαιδικό Λεξικό "Ηλίου" Α' έκδοση (τ. Η., σ. 611) - Χ. Πανάγος: ό.π.π. (σ. 108) - Πρβλ. Στέφανον Βυζάντιον, στη λ. "Εχειλίδαι".

25. Α. Παπαγιαννοπούλου - Παλαιού: "Αρχαίαι Ελληνικαί Επιγραφαι" έκδ. "Παπύρου" 1939, σ. 107 κ.ε. - Επίσης στο περιοδ. "Πολέμων", τ. Ι. (1929-33). Σελ. 44-52, 107-109, 111, 232-237.

26. Ι. Μελάς: ό.π.π. (σ. 218).

ΠΕΙΡΑΪΚΟ ΠΕΡΙΣΚΟΠΙΟ

Η ΔΩΡΕΑ ΤΟΥ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ ΝΙΑΡΧΟΥ ΣΗΜΑΝΤΙΚΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΜΑΣ ΖΩΗ

Η ΔΩΡΕΑ του Ιδρύματος Νιάρχου που προβλέπει την κατασκευή νέων εγκαταστάσεων της Εθνικής Βιβλιοθήκης και της Εθνικής Λυρικής Σκηνής, καθώς και την ανάπτυξη Πολιτιστικού Πάρκου στην έκταση του παλαιού Ιπποδρόμου στο Δέλτα Φαλήρου, προχωρεί προς την υλοποίηση, μετά την υπογραφή του μνημονίου συνεργασίας από τον πρωθυπουργό κ. Κ. Καραμανλή και τους εκπροσώπους του Ιδρύματος "Σταύρος Νιάρχος" κ.κ. Ανδρέα Δρακόπουλο και Σπύρο Νιάρχο.

• ΠΡΟΚΕΙΤΑΙ, πράγματι, για μια σημαντική δωρεά που μεταμορφώνει κυριολεκτικά την Αθήνα και δημιουργεί ένα μνημειακό πόλο πολιτισμού, εκπαίδευσης και αναψυχής στο άνοιγμα της πρωτεύουσας προς τη θάλασσα και πολύ κοντά στον Πειραιά, ο οποίος οπωσδήποτε θα δεχθεί την ευεργετική επίδραση του σπουδαίου πολιτιστικού έργου, που θεωρείται πιθανό ότι θα έχει ολοκληρωθεί το 2015.

ΔΥΟ ΗΜΕΡΙΔΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ

ΔΥΟ ημερίδες με θέματα που αφορούν την προστασία του περιβάλλοντος οργανώθηκαν στον Πειραιά, περιέργως όμως την ίδια ημέρα (4-6-2007) και ώρα. Την πρώτη, με θέμα "Αυτοδιοίκηση και περιβάλλον" οργάνωσαν η Νομαρχία και ο Δήμος Πειραιά στον πολυχώρο "Απόλλων", στα Καμίνια. Και η δεύτερη, με θέμα "Ψυτάλεια (χθές - σήμερα - αύριο)", πραγματοποιήθηκε με πρωτοβουλία του "Συνδέσμου Προστασίας Περιβάλλοντος Πειραιά", στην αίθουσα Βαρώνου Κίμωνος Ράλλη του "Πειραικού Συνδέσμου". Στις δύο αυτές ημερίδες, που - γενικά - ήταν επιτυχείς, συμμετείχαν ως ομιλητές πανεπιστημιακοί και άλλοι ειδικοί επιστήμονες.

• ΤΟ ενδιαφέρον, τόσο των οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης όσο και των συλλογικών φορέων της πό-

λης μας για την προστασία του περιβάλλοντος εμφανίζεται ως παρήγορο σημείο στους σημερινούς καιρούς, που το πρόβλημα προβάλλει οξύτατο και αποτελεί χρέος όλων η προστασία, δηλαδή, της ίδιας της ζωής μας.

Η ΕΚΘΕΣΗ ΒΙΒΛΙΟΥ ΣΤΟ ΠΑΣΑΛΙΜΑΝΙ

ΟΠΩΣ κάθε χρόνο πραγματοποιείται και εφέτος (5-22 Ιουλίου) η Έκθε-

Πύρινη "λαίλαπα" ενέσκηψε το εφετινό καλοκαίρι στη χώρα μας με ανυπολόγιστες ως τώρα καταστροφές. Η ευαισθησία για την προστασία του περιβάλλοντος που εκδηλώνεται έντονα, τον τελευταίο καιρό, και στον Πειραιά, είναι αναγκαία. Διότι προστασία του περιβάλλοντος σημαίνει προστασία της ζωής μας.

ση Βιβλίου που οργανώνει ο "Σύλλογος Βιβλιοπωλών και Εκδοτών Πειραιά" στο Πασαλιμάνι. Στην εφετινή έκθεση, εκτός από τους γνωστότερους ελληνικούς εκδοτικούς οίκους, μετέχουν επίσης, με ιδιαίτερα περίπτερα, που έχουν παραχωρηθεί τιμητικά από τους οργανωτές, η Ιερά Μητρόπολη Πειραιώς, η Νομαρχία, ο Δήμος Πειραιά, η ΔΕΠΕΠ, η ΔΗΡΑΠ - Κανάλι Ι, το Εθνικό Κέντρο Βιβλίου, ο "Ομιλος Ερετών" και η "Φιλολογική Στέγη Πειραιώς".

ΜΙΑ ΩΡΑΙΑ ΠΑΡΑΣΤΑΣΗ ΣΤΟ "ΒΕΑΚΕΙΟ"

ΜΙΑ αξέχαστη, φαντασμαγορική βραδιά έζησαν όσοι βρέθηκαν το βράδυ της 25ης Ιουνίου στο "Βεάκειο" με τις ανάλαφρες μελωδίες από τα ωραιότερα "μιούζικαλ" όλων των εποχών. Σε μια ξεχωριστά φροντισμένη μουσικοχορευτική παράσταση,

("Η Μαγεία των Μιούζικαλ"), άψογη από κάθε πλευρά, που οργάνωσαν η "Φιλολογική Στέγη Πειραιώς" και ο "Σύλλογος Φίλων Μουσικής Πειραιά" με τη συνεργασία της Φιλαρμονικής Ορχήστρας του Δήμου Πειραιά και του "Ωδείου Τερψιθέας" υπό την αιγίδα του Δήμου και της ΔΕΠΑΠ και με την ευγενή χορηγία του ΟΠΑΠ.

• ΕΙΝΑΙ ιδιαίτερα ικανοποιητικό το γεγονός ότι η παράσταση αυτή στηρίχθηκε, κατά κύριο λόγο, στις νέες καλλιτεχνικές δυνάμεις της πόλης μας, που μας έδωσαν την ευκαιρία για μια παρήγορη ανάσα, φέρνοντάς μας συγχρόνως ένα μήνυμα αισιοδοξίας και ελπίδας για το καλλιτεχνικό αύριο αυτού του τόπου, που μπορεί - και πρέπει - να είναι καλύτερο.

• ΣΤΗΝ παράσταση έλαβαν μέρος η Φιλαρμονική Ορχήστρα του Δήμου Πειραιά υπό τη διεύθυνση του αρχιμουσικού Σπύρου Προσωπάρη, η Νεανική Χορωδία του "Ωδείου Τερψιθέας" υπό τη διεύθυνση της Γεωργίας Χατζημανωλάκη - Τσαγκάρη και οι καλλιτέχνες Νίκη Γκουντούμη - Νικολάου (πιάνο), Valentino Beikof - (Βιολί), Πάρης Μαμμάς (κλαρίνο), Δημήτρης Λαζαράκης (κιθάρα), Ανδρέας Μπουτσικάκης (σπέσιαλ σολίστ). Τραγούδησαν οι: Μαρία Βλαχοδημήτρη, Βασίλης Αξιώτης, Κωνσταντίνος Ευστρατίου, Χριστίνα Πετρογιάννη, Στέφανος Κοντοζανής, Δέσποινα Κοντοζανή, Ουσίκ Χανικιάν, Κωνσταντίνος Σταματάκος, Νεκτάριος Αντωνιάδης, Ευαγγελία Σταθακοπούλου και οι μικροί Νικ. Ιωαννίδης και Θεοδ. Σαββαλαρίδου. Την παράσταση σκηνοθέτησε άψογα ο Μάνος Χατζηγεωργίου, ενώ εντυπωσίασαν και τα χορευτικά (σε χορογραφίες της Έλενας Κουρκούλη - Κουμούτση) από τις Α. Βλαχοδημήτρη, Ε. Καφετζηδάκη, Δ. Λαζάρου, Δ. Σάρρα, Ν. Χανικιάν και Σ. Χαρίτου. Τέλος ιδιαίτερο τόνο προσέδωσε στην παράσταση η προβολή διαφανειών, παράλληλα προς την εξέλιξη των μουσικοθεατρικών δρώμενων στη σκηνή, από τον Ανδρέα Τσαγκάρη.